

УДК 316.6/.47:159.923.2

І. С. Попович

Received January 23, 2016;

Revised March 23, 2016;

Accepted April 26, 2016.

СОЦІАЛЬНІ ОЧІКУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОЦЕС ПСИХІЧНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ

У статті здійснено теоретико-методологічне обґрунтування соціальних очікувань особистості як процесу психічної регуляції поведінки. Виокремлено такі структурні складники: «очікуване середовище», «очікуваний елемент», «очікувана ситуація», «очікувана потреба», які складають зміст досліджуваного феномену. Закцентовано увагу на процесі формування соціальних очікувань особистості, узявши до уваги особистість як джерело й носія соціальних очікувань. Теоретично обґрунтовано, що реалізація соціальних очікувань особистості, конструювання моделі очікуваного майбутнього – властивості соціальних очікувань особистості. Визначено, що роль соціальних очікувань особистості полягає не в постановці мети діяльності, а в конструюванні моделі очікуваного майбутнього, у тому, щоб уміти утримувати сконструйовану модель у полі своєї уваги, контролювати досягнення мети й безперервно рухатися до кінцевого результату. Побудовано функціональну схему взаємозв'язку соціальних очікувань особистості з іншими процесами психічної регуляції поведінки. Установлено, що соціальні очікування особистості, забезпечуючи т. зв. «довільну регуляцію» цілеспрямованої поведінки, виконують функцію контролю й перебувають у тісному зв'язку з мотиваційною активністю особистості. Визначено умови, за яких відбувається формування соціальних очікувань особистості й конструювання моделі очікуваного майбутнього. Зазначено, що модель очікуваного майбутнього здатна репрезентувати соціально-психологічну реальність. Наголошено, що через модель очікуваного майбутнього особистість не тільки конструює своє майбутнє, а й впливає на соціально-психологічну реальність.

Ключові слова: соціальні очікування особистості, психічний процес, процес психічної регуляції, джерело очікувань, об'єкт очікувань, предмет очікувань, модель очікуваного майбутнього.

Popovych I. S. Social Expectations of the Personality as a Process of Mental Regulation of Behavior. In the article it was attempted to realize theoretical and practical bases of social expectations of the personality as a process of mental regulation of behavior. It was determined the following structural components: “expected environment”, “expected element”, “expected situation”, “expected demand” that constitute the investigated phenomenon. The attention is focused on social expectations of the personality, taking into account the individual as a source of identity and social media expectations. Theoretically exposed the essence of personality realization of social expectations, construction of model of expected future and it is shown

that they are the properties of social expectations of the personality it is. Determined that the role of social expectations of the personality lies not in setting goals, and the construction of model of expected future, in order to be able to hold a constructed model in the field of attention, monitor achievement of goals and move continuously to the final result. It was constructed a functional scheme of social expectations of individual relationship with other processes of mental regulation of behavior. It is established that the individual social expectations, providing so-called "arbitrary regulation" of purposeful behavior, act as a function control and they are in close contact with the individual motivational activity. The conditions under which is the formation of social expectations is realised construction of model of expected future itself were detected. It is indicated that the model is able to represent expected future social and psychological reality. It is focused that through a model of expected future personality constructs not only his future, but affects social and psychological reality.

Keywords: social expectations of personality, mental process, mental regulation process, source of expectations, expectations of an object, subject of expectations, expected future model.

Попович И. С. Социальные ожидания личности как процесс психической регуляции поведения. В статье осуществлено теоретико-методологическое обоснование социальных ожиданий личности как процесса психической регуляции поведения. Выделены следующие структурные составляющие: «ожидаемая среда», «ожидаемый элемент», «ожидаемая ситуация», «ожидаемая потребность», которые составляют содержание исследуемого феномена. Акцентировано внимание на процессе формирования социальных ожиданий личности, приняв во внимание личность как источник и носитель социальных ожиданий. Теоретически обосновано, что реализация социальных ожиданий личности, конструирование модели ожидаемого будущего являются свойствами социальных ожиданий личности. Определено, что роль социальных ожиданий личности заключается не в постановке цели деятельности, а в конструировании модели ожидаемого будущего, в том, чтобы уметь удерживать сконструированную модель в поле своего внимания, контролировать достижение цели и непрерывно двигаться к конечному результату. Построено функциональную схему взаимосвязи социальных ожиданий личности с другими процессами психической регуляции поведения. Установлено, что социальные ожидания личности, обеспечивая так называемую «произвольную регуляцию» целенаправленного поведения, выполняют функцию контроля и находятся в тесной связи с мотивационной активностью личности. Определены условия, при которых происходит формирование социальных ожиданий личности и конструирование модели ожидаемого будущего. Указано, что модель ожидаемого будущего представляет социально-психологическую реальность. Акцентировано, что с помощью модели ожидаемого будущего личность не только конструирует свое будущее, но и способна осуществлять влияние на социально-психологическую реальность.

Ключевые слова: социальные ожидания личности, психический процесс, процесс психической регуляции, источник ожиданий, объект ожиданий, предмет ожиданий, модель ожидаемого будущего.

Постановка наукової проблеми та її значення. Психологія соціальних очікувань особистості потребує нагальної уваги та скрупульозного дослідження в різних аспектах становлення й розвитку особистості. Потребують теоретико-методологічного обґрунтування психологічні закономірності, внутрішні й зовнішні детермінанти цього соціально-психологічного утворення. Відсутнє пояснення соціальних очікувань як процесу психічної регуляції поведінки. Знаходимо тільки деякі тлумачення проблеми як психічного стану, з виокремленням певних властивостей. Попри всю значущість й актуальність для суспільства та сучасної науки, досліджувана проблема потребує розв'язання означених вище завдань загалом і теоретико-методологічного обґрунтування як процесу психічної регуляції поведінки зокрема.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У контексті цього дослідження науковий інтерес становлять фундаментальні положення, у яких розкрито розуміння особистості як суб'єкта самоактивності (М. Й. Боришевський, О. Б. Кузікова, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко та ін.); соціальні очікування розглянуто як прояв самосвідомості особистості, важливий її складник, базовий психологічний механізм саморегуляції поведінки особистості (Р. Бернс, М. Й. Боришевський, В. Джемс, Мак-Кендлес, Т. М. Титаренко, С. П. Тищенко, Т. Шибутані та ін.). Також наша увага була звернена на наукові дослідження, що мають прикладний, більшою мірою процесуальний характер, у яких очікування, наміри, бажання розкриваються як детермінанти мотивації особистості (Дж. С. Адамс, В. К. Вілюнас, В. Г. Врум, Г. Гавзен, М. Л. Гомеллаурі, Г. С. Костюк, Е. Е. Лоулер, Д. Мак-Лелланд, П. Мартін, Л. В. Портер, Ш. Річчі, С. П. Роббінс, С. Л. Рубінштейн та ін.).

Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні соціальних очікувань особистості як процесу психічної регуляції поведінки.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети застосовано методи аналізу наукових джерел із проблеми соціальних очікувань особистості, психічної регуляції поведінки, мотиваційних теорій особистості, теоретичного моделювання та узагальнення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розглянемо соціальні очікування особистості як психічний процес регуляції поведінки, розкриємо сутність і науково обґрунтуємо внутрішні детермінанти досліджуваного феномену.

Акцентуємо увагу на тих змістових особливостях, внутрішніх психічних чинниках соціальних очікувань, які впливають на регуляцію соціальної поведінки особистості.

Ми визначили соціальні очікування особистості як процес психічної регуляції поведінки, який забезпечується когнітивною, емоційною, поведінковою готовністю особистості до передбачуваного перебігу подій. Когнітивна, емоційна, поведінкова готовність супроводжується здатністю індивіда до соціальних дій. Реалізація цієї готовності забезпечує перехід від біологічного до соціального, від індивіда до суб'єкта, до особистості, до індивідуальності. Характеризуючи соціальні очікування як процес, можна виокремити в ньому такі структурні складники: «очікуване середовище», «очікуваний елемент», «очікувана ситуація», «очікувана потреба» та ін. Ці складники утворюють зміст соціальних очікувань особистості. Виокремлення їх дає змогу характеризувати соціальні очікування особистості як процес психічної регуляції поведінки. Соціальні очікування особистості можуть виступати її психічним станом, розглядатися як властивість, якою володіє особистість щодо прогнозування перебігу подій, конструювання свого майбутнього. Теоретико-методологічне обґрунтування й емпіричне дослідження цієї проблеми як процесу психічної регуляції поведінки, психічного стану та властивості, визначення психологічних механізмів і функцій соціальних очікувань складають зміст психології соціальних очікувань особистості.

Ведучи мову про соціальні очікування як процес психічної регуляції, маємо на увазі процес формування соціальних очікувань особистості. Закцентуємо увагу саме на формуванні соціальних очікувань особистості, узявши до уваги особистість як джерело й носія соціальних очікувань. Адже джерелом і носієм очікувань може бути не тільки особистість, а й соціум, спільнота, контактна група, значущі інші, сім'я, навіть подія чи явище. З певними подіями, що плинні в часі, та з певними часовими проміжками, будь-який учасник взаємодії може пов'язувати свою перспективу, сподіватися на краще, власне конструювати своє майбутнє. Формування соціальних очікувань особистості – це процес психічної регуляції поведінки, який детермінований і внутрішніми, і зовнішніми чинниками.

У наукових джерелах, енциклопедично-довідковій літературі не знаходимо визначення соціальних очікувань особистості як процесу психічної регуляції поведінки. Спробуємо науково обґрунтувати ви-

сунуте припущення щодо процесуальності соціальних очікувань особистості. Психічний процес розуміємо як психічну функціональну систему в дії. Концепцію «психічної функціональної системи діяльності» розробив В. Д. Шадриков [8]. Привертає нашу увагу перший «блок», який складають психічні процеси, що спрямовують та ініціюють поведінку. Якщо когнітивні психічні процеси забезпечують відтворення та обробку інформації, то роль процесів психічної регуляції полягає в забезпеченні спрямованості, інтенсивності та часової організації поведінки. Це також відображено в роботах Л. М. Веккера [2], Л. В. Куликова [6], які в теорії психічної регуляції виокремлюють такі процеси контролю поведінки: визначення мети, формування очікувань, оцінювання умов реалізації поведінки, оцінка результатів, тобто інтерпретація зворотного зв'язку та уявлення про самоефективність. Тут же та й в інших джерелах з психології менеджменту [3] знаходимо, що перелічені вище процеси відіграють роль незалежних змінних, а в ролі залежних постають різні параметри ефективності дії, наприклад: продуктивність, якість, задоволеність та емоційний стан виконавця. Основне питання полягає в тому, якими повинні бути змістові параметри цілей, намірів, очікувань, процесів оцінювання, щоб дія стала максимально ефективною. Не погоджуємося з тим, що в означених вище та й інших наукових джерелах формуванню очікувань особистості відводиться роль «чергового» чинника в ланцюжку досягнення мети. Спробуємо дослідити й показати об'єктивну роль та значення соціальних очікувань у становленні й розвитку особистості.

Проаналізувавши соціальні очікування в теоріях мотивації особистості [5], приходимо до висновку, що важливе джерело мотивації – очікуваний конкретний результат праці. Проаналізовані концепції мотивації, її зв'язок з очікуваним конкретним результатом діяльності нашою увагою на наявність довільного складника у формуванні та реалізації соціальних очікувань особистості. Очікування конкретного результату розуміємо як формування соціальних очікувань особистості, конструювання очікуваного образу результату праці. Ідеться про активні очікування людини, де важливу роль відіграє регуляційно-вольовий складник її Я-концепції, а не пасивне чекання когось чи чогось. У наукових джерелах з організаційної психології, психології менеджменту, економічних теоріях трапляється термін «побудова моделі кінцевого результату дій» [3] та інші схожі варіанти термінів. Конструювання очікуваного образу результату праці – важ-

ливий етап на шляху досягнення мети діяльності. На цю властивість першим звернув увагу І. П. Павлов і назвав її «рефлексом цілі» – здатністю людини до цілепокладання з подальшою цілеспрямованістю до досягнення результату. Це не що інше, як реалізація соціальних очікувань особистості, досягнення сконструйованої моделі очікуваного майбутнього, тобто бажаного для неї результату. Реалізація соціальних очікувань особистості, конструювання моделі очікуваного майбутнього – властивості соціальних очікувань особистості. Визначальна роль соціальних очікувань особистості полягає не в постановці мети діяльності, а в конструюванні моделі очікуваного майбутнього, у тому, щоб уміти утримувати сконструйовану модель у полі своєї уваги, контролювати досягнення мети й безперервно рухатися до кінцевого результату.

П. К. Анохін у концепції функціональних систем [1] звернув увагу на те, що зміст результату, або параметри результату, формуються системою у вигляді визначеної моделі раніше, ніж з'являється сам результат. Конструювання моделі очікуваного майбутнього – це побудований особистістю проект результату. Цей проект – своєрідне передбачення, що реалізується через прогностичну функцію соціальних очікувань особистості. Одночасно низка суб'єктів діяльності може поставити перед собою аналогічну мету. Модель очікуваного майбутнього у всіх цих суб'єктів буде різною, навіть якщо вони прагнуть отримати однакового кінцевого результату. Конструювання моделі очікуваного майбутнього – це не тільки бачення кінцевого результату, а й вплив на оцінку реалізації поведінки, консолідацію моральних, вольових, інтелектуальних зусиль для її реалізації. Відомо, що великі очікування приносять середній результат, середні очікування – малий, а малі очікування результату не приносять. Конструювання залежить не тільки від внутрішніх чинників особистості, зокрема її Я-концепції, самооцінки, рефлексії, рівня домагань, а й від зовнішніх, які чинять соціальний тиск на особистість. Здійснюється цей тиск через соціальну роль, статус і позицію в соціумі. Соціум висуває очікування-вимоги до особистості, вимагаючи належної поведінки в спільноті. Трансформуються особистісні й соціальні норми, що позначається на групотворчих процесах малої групи. Соціальні норми та санкції здійснюють соціальний контроль особистості. Важливий зовнішній чинник – очікування соціуму. Соціальні очікування особистості та очікування соціуму – це два абсолютно

різних об'єкти наукового аналізу. Вони можуть мати схожі психологічні механізми та функції, але змістові параметри утворення, розвитку, становлення й реалізації будуть відмінними. Я-концепція – джерело соціальних очікувань особистості. Ми встановили, що ідеальне «Я» стосовно реального «Я» значною мірою виступає як джерело очікуваної, бажаної інформації, що постійно уточнюється та апробується. Соціальні очікування через взаємоузгодженість процесів інтеріоризації та екстеріоризації впливають на Я-концепцію особистості. Я-концепція, своєю чергою, виступає своєрідним акумулювальним засобом цих процесів і джерелом соціальних очікувань особистості водночас. Через процеси конструювання, моделювання, прогнозування й передбачення особистість творить завтрашній день, конструює майбутнє.

Вважаємо, що формування соціальних очікувань особистості супроводжується побудовою моделі очікуваного майбутнього, а реалізація їх – досягненням бажаного результату діяльності. Отож, формування очікувань є не тільки процесом психічної регуляції особистістю поведінки, а й важливим етапом контролю цієї поведінки. Соціальні очікування особистості, забезпечуючи т. зв. «довільну регуляцію» цілеспрямованої поведінки, виконують функцію контролю й перебувають у тісному зв'язку з мотиваційною активністю особистості. Вони мають визначальний вплив на досягнення особистістю результату. Покажемо на рис. 1 функціональну схему взаємозв'язку соціальних очікувань особистості з іншими процесами психічної регуляції поведінки.

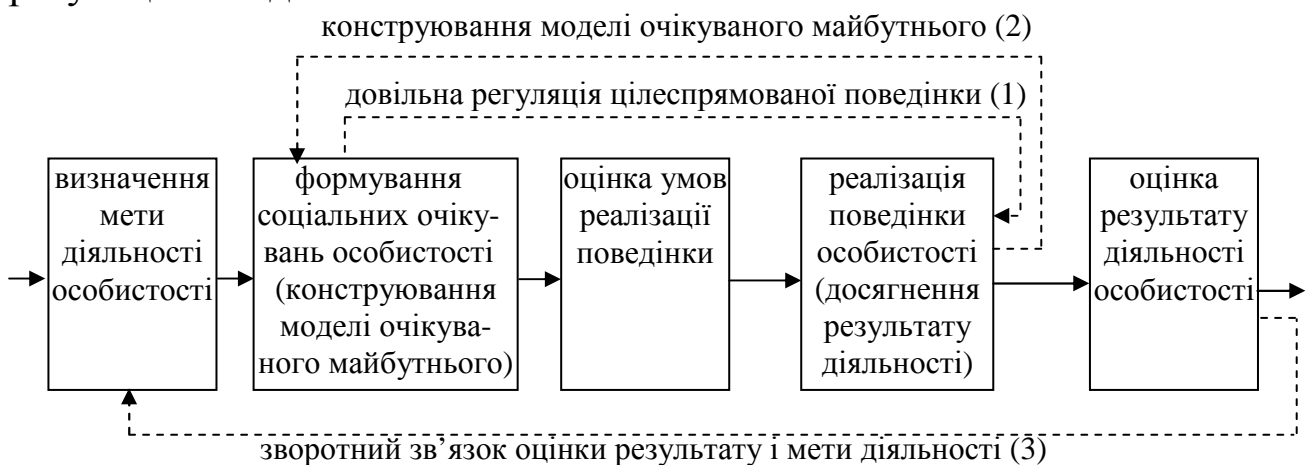

Рис. 1. Функціональна схема взаємозв'язку соціальних очікувань особистості з іншими процесами психічної регуляції поведінки

Функціональна схема відображає місце й роль соціальних очікувань особистості в процесі прийняття рішення, реалізації діяльності.

На схемі показано п'ять блоків, які перебувають в алгоритмічному зв'язку й символізують процес прийняття рішення. Крім цього, функціональна схема супроводжується ще трьома іншими зв'язками: 1) довільна регуляція цілеспрямованої поведінки; 2) контроль конструювання моделі очікуваного майбутнього; 3) зворотний зв'язок оцінки результату й мети діяльності. Інтерпретація зворотного зв'язку оцінки результату й мети діяльності – це уявлення особистості. Цей зв'язок – важливий елемент на шляху прийняття рішення, реалізації діяльності. Оскільки відбувається зіставлення отриманого й бажаного результатів, корекція методів та прийомів діяльності, аналіз помилок, сильних і слабких сторін. Після цього відбувається постановка наступної мети діяльності або реалізація тієї ж мети, що пройшла коректування, якщо вона не досягнута. У досягненні бажаного результату довільна регуляція цілеспрямованої поведінки відіграє ключову роль. На схемі (рис. 1) робота довільної регуляції цілеспрямованої поведінки починається з блоку «формування соціальних очікувань особистості (конструювання моделі очікуваного майбутнього)» й закінчується на блоці «реалізація поведінки особистості (досягнення результату діяльності)». Чому робота довільної регуляції цілеспрямованої поведінки починається з блоку формування соціальних очікувань особистості (конструювання моделі очікуваного майбутнього)? Пояснюємо це так. Упродовж дня особистість може ставити перед собою низку завдань, цілей, які стосуються різних сфер її буття. Вона може отримувати завдання від інших учасників спільної діяльності. Наприклад, керівник дає доручення своєму співробітникові, учитель дає додаткову домашню роботу учневі, мати дає пораду дитині. Постановка мети діяльності супроводжується зародженням соціальних очікувань особистості. Вона може активізувати свої зусилля як для пошуку методів і прийомів реалізації діяльності, так і для пошуку аргументів та причин невиконання поставлених завдань. Відповідно, особистість формує очікування й конструює модель очікуваного майбутнього, яка може полягати і в реалізації діяльності, і у варіанті її не реалізувати. Однак у другому випадку особистість, узявшись за виконання завдання, ставить псевдомету – знайти переконливі аргументи не виконати завдання чи взагалі нічого не робити. Особистість може прийняти й погодитись із метою діяльності чи черговим завданням. Від неї чекатимуть відповідних дій, належної поведінки, але вона може зайняти пасивну позицію. У такому варіанті також

відбувається конструювання моделі очікуваного майбутнього, звісно, якщо забезпечуватимуться умови конструювання. Це конструювання буде запущене відкоректованою метою – псевдометою. Результат, що отримує особистість, був нею закладений на етапі формування її соціальних очікувань. Ось чому, на нашу думку, довільна регуляція цілеспрямованої поведінки починається з блоку «формування соціальних очікувань особистості (конструювання моделі очікуваного майбутнього)». Розглянемо, як саме спрацьовує довільна регуляція цілеспрямованої поведінки. На початковій стадії очікування окреслюються, отримують імовірні контури, проєкції щодо ймовірних варіантів розвитку ситуації. Забезпечується одна з умов формування й реалізації соціальних очікувань особистості – є наявність об'єкта очікувань і відбувається перехід до предмета соціальних очікувань особистості, а саме формування соціальних очікувань та конструювання моделі очікуваного майбутнього. Саме завдяки переходу соціальних очікувань особистості від об'єкта до предмета, від стадії зародження до стадії формування, довільна регуляція цілеспрямованої поведінки впливає на формування соціальних очікувань особистості. Формування соціальних очікувань особистості, конструювання й реалізація моделі очікуваного майбутнього – це процеси, які супроводжуються довільною регуляцією цілеспрямованої поведінки. Перехід до предмета соціальних очікувань – наступна умова формування й реалізації соціальних очікувань особистості. Ось чому низка завдань, цілей так і залишається недосягнутою, а очікування їх носіїв залишаються в зародковій стадії. Так функціонує довільна регуляція цілеспрямованої поведінки, яка реалізується з другого блоку нашої функціональної схеми (рис. 1) – «формування соціальних очікувань особистості (конструювання моделі очікуваного майбутнього)», тобто за умови переходу від об'єкта до предмета соціальних очікувань особистості. Ця робота супроводжується контролем конструювання моделі очікуваного майбутнього, тобто контролем реалізації соціальних очікувань особистості. Це, по суті, є реалізацією контрольної функції соціальних очікувань особистості.

Соціальні очікування особистості – важливий складник, який забезпечує виконання довільної дії та реалізацію мети. У деяких наукових джерелах, словниках наукової термінології зазначено, що соціальні очікування іноді можуть виступати як мотив поведінки особистості [4, с. 513]. Мотивація – це процес психічної регуляції, що

забезпечує рівень енергетики та спрямованості поведінки. Мотивація поєднує такі процеси: утворення, формування мотивів, стимулювання та підтримка поведінкової активності на певному рівні. У конкретній діяльності мотив актуалізується й виникає мотиваційна тенденція до дії. Соціальні очікування особистості формуються й реалізуються за схожим сценарієм. Важливе значення у виникненні та формуванні соціальних очікувань особистості має ціннісно-смісловне навантаження очікуваного об'єкта. На базі мотиву й відтворення реальної ситуації формується мета діяльності, план поведінки й відбувається прийняття рішення. Ключову роль у відтворенні соціально-психологічної реальності відіграє формування очікувань, що є своєрідною проекцією, сконструйованим образом бажаного результату. Відтворений образ бажаного результату особистість спочатку будує у своїй уяві, тим самим конструює своє майбутнє. Сконструйований образ називаємо моделлю очікуваного майбутнього. Модель очікуваного майбутнього репрезентує соціально-психологічну реальність. Конструювання моделі очікуваного майбутнього – це не механічне відтворення навколишньої дійсності, а набагато складніший процес, що поєднує «внутрішнє» і «зовнішнє», «психічне» й «соціальне», сферу «Я» та «не-Я» особистості. Через модель очікуваного майбутнього особистість не тільки конструює своє майбутнє, а й впливає на соціально-психологічну реальність.

Реалізація соціальних очікувань особистості забезпечується її психологічною готовністю до пізнання об'єкта очікування. Психологічна готовність – особливий психічний стан особистості. Психічний стан супроводжується адекватною формою психічної напруженості й відображається в готовності до дій в очікуванні тієї чи тієї події. Реалізація цієї готовності забезпечує перехід від біологічного до соціального, від індивіда до особистості, до суб'єкта, до індивідуальності [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснивши теоретико-методологічне обґрунтування соціальних очікувань особистості як процесу психічної регуляції поведінки, пересвідчуємося, що вони є «наскрізним» (за Л. М. Веккером) психічним процесом і досліджувати їх потрібно як триєдність – процесу, стану, властивостей. Саме такий підхід дасть підстави вести мову про психологічні виміри соціальних очікувань особистості, що є стратегічним завдан-

ням цього наукового пошуку. А найближчі перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні соціальних очікувань особистості як регулятора соціально-психологічної реальності.

Література

1. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем / П. К. Анохин. – М. : [б. и.], 1975. – 225 с.
Anokhin P. K. Ocherki po fiziologiy funktsyonalnykh sistem [Essays on the physiology of functional systems] / P. K. Anokhin. – M. : [b. i.], 1975. – 225 s.
2. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов / Л. М. Веккер. – М. : Смысл, 1998. – 685 с.
Vekker L. M. Psikhika i realnost: edinaya teoriya psikhicheskikh protsessov [Mind and Reality: A unified theory of the mental processes] / L. M. Vekker. – M. : Smysl, 1998. – 685 s.
3. Друкер П. Ф. Практика менеджмента : [пер. с англ.] / П. Ф. Друкер. – СПб. : [б. и.], 2007. – 400 с.
Druker P. F. Praktika menedzhmenta [Practice management] : [per. s engl.] / P. F. Druker. – SPb. : [b. i.], 2007. – 400 s.
4. Крысько В. Г. Социальная психология : словарь-справочник / В. Г. Крысько. – Мн. : Харвест ; М. : АСТ, 2001. – 688 с.
Krys'ko V. H. Sotsial'naya psikhohiya : slovar'-spravochnik [Social psychology : glossary] / V. H. Krys'ko. – Mn. : Kharvest ; M. : AST, 2001. – 688 s.
5. Попович И. С. Социальные ожидания в теориях мотивации личности / И. С. Попович // Вестн. Перм. ун-та. Философия. Психология. Социология. 2014. – № 4 (20). – С. 53–63.
Popovich I. S. Sotsyal'ny ozhydaniya v teoriyakh motivatsyy lychnosti [Social expectations in theories of motivation of person] / I. S. Popovich // Vestn. Perm. un-ta. Fylosofiya. Psikhohiya. Sotsiolihiya. – 2014. – № 4 (20). – S. 53–63.
6. Психические состояния / сост. и общ. ред. Л. В. Куликова. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
Psikhycheskiye sostoyaniya [Mental status] / sost. y obshch. red. L. V. Kulikova. – SPb. : Pyter, 2000. – 512 s.
7. Шадриков В. Д. От индивида к индивидуальности : науч. изд. / В. Д. Шадриков. – М. : Ин-т психологии РАН, 2009. – 656 с.
Shadrykov V. D. Ot individa k individual'nosti [From the individual to the personality] : nauch. izd. / V. D. Shadrykov. – M. : In-t psikhohiyi RAN, 2009. – 656 s.
8. Шадриков В. Д. Психология деятельности человека : монография / В. Д. Шадриков. – М. : Ин-т психологии РАН, 2013. – 464 с.
9. Shadrikov V. D. Psikhohiya deyatel'nosti cheloveka [Psychology of human activity] : monohrafiya / V. D. Shadrikov. – M. : In-t psikhohiyi RAN, 2013. – 464 s.